

Janez Lajovic, Ljubljana
KMEČKA HIŠA
IN
VAS V POKRAJINI
Farm House and Village in Land-
scape

V razvoju slovenske kulturne pokrajine ima naša doba posebno odgovorno nalogo. V tem času namreč, ko razvoj tehnike odpira velikanske možnosti izkoriščanja in preoblikovanja pokrajine, doživljamo najhujši beg z zemlje in najbolj silovito urbanizacijo do danes. Ta se ne širi več le ob robu obstoječih mestnih področij, temveč čedalje bolj zajema vso Slovenijo.

Stojimo pred nalogo, da v pokrajino, ki je vanjo tok zgodovine polagal mreže preteklih kultur, položimo novo, še večjo mrežo sodobne naselitve in komunikacij: avtomobilskih cest, plinovodov in naftovodov. In ko najmlajši val urbanizacije preplavlja sledove prejšnjih obdobij, hkrati izginjajo tudi pogoji za življenje mnogih sestavnih delov današnje pokrajine: mlinov in žag ob vodah, kmetij, kašč, zidanic, planinskih stanov pa brezštevilnih senikov in kozolcev. Vse to ima danes še veliko uporabno vrednost in ne odмира vedno le zaradi neogibnih objektivnih vzrokov. Prečesto so namreč vzrok propadanju enostranska, ozka stališča strokovnjakov ali nezadostno preiščeni zakoni in ukrepi oblasti.

»Umetnost je biti dedič,« je zapisal znani zgodovinar Lucius Burckhardt, in ta misel za Slovenijo še posebej velja. Podedovali smo pokrajino, ki je posejana s toliko še ohranjenimi ostanki prejšnjih kultur, od prazgodovinskih gradišč, antičnih in slovanskih nekropol prek

romanskih in gotskih spomenikov do baročnih zasnov in vse bogate baročne in klasicistične profane arhitekture, ki še danes dominira nad izginjajočo podobo pokrajine, da jo lahko uvrščamo med kulturno najbogatejše pokrajine sveta. Mnogi teh spomenikov so prekrti z zemljo in spominjajo nase samo z značilno obliko tal, drugi se kažejo v florisni razmestitvi še stoječih objektov, slednji ter zlasti še omenjeni spomeniki ljudske arhitekture so sicer še v rabi, toda že obsojeni na propad.

Malo obdobje je bilo v novejši zgodovini Evrope, ki bi tako vplivala na videz pokrajine, kot lahko spremenita podobo Slovenije desetletje ali dve, ki sta pred nami. Zdaj ko je zemlja zaradi hitre preselitve kmeta v delavca praktično izgubila svojo vrednost, ki jo je imela stoletja kot osnova človekovega obstoja na njej, in ko je celo kmetje, ki jo še obdelujejo, ne cenijo več, je izgubila tudi svoj vpliv na izbiro prostora za zidavo. S tem izginja regulator, ki je vse do danes samodejno uravnaval naselitev in harmonično izoblikovanje pokrajine. Izginja tudi odnos do prostora in tisti občutek zanj, ki je skupaj s tradicijo vplival na obliko in merilo zgradb v njem. Ko hkrati propadajo objektivni gospodarski pogoji za nadaljnji obstoj tradicionalnih elementov naše pokrajine, imamo trojno škodo: – nova urbanizacija ni spontano nadaljevanje prejšnjih tokov naselitve, temveč groba, pokra-

11

Anton KARINGER / 1861
TRIGLAV IZ BOHINJA / olje
The Mountain of Triglav / oil
Fotoarhiv Narodne galerije v
Ljubljani

V slovenski pokrajini danes še lahko najdemo okolje, kakršno je upodobil romantični slikar Anton Karinger. Nedotaknjene samotne kmetije (zlasti na Koroškem in Cerkljanskem) omogočajo ponovno gospodarsko oživitve tega prostora s sodobnim turizmom. Ljubljanski inštitut za turizem rešuje to nalogo prav z anketo, ki bo zbrala podatke in predloge za ureditev takih objektov ljudske arhitekture v turistične namene.

Foto: Tone Mlakar

In the Slovene landscape even to-day can be found sceneries such as had been painted by the Romantic painter Karinger. Solitary farm-houses, unchanged from old times (especially in the Slovene Carinthia and around Cerklje) allow an economic revival of these places by means of modern tourism. The Institute for tourism in Ljubljana has the intention to solve this task by collecting data and suggestions for an arrangement of objects of rural architecture for touristic purposes.

jini neprilagojena in često nasilno s tujega prinesena shema univerzalnega »modernega« urbanizma;

– današnja kulturna raznolikost in bogastvo pokrajine izginjata z odmiranjem elementov tradicionalne ljudske arhitekture;

– hkrati z njimi izgubljammo možnosti za nadaljevanje zgodovinske kontinuitete v oblikovanju naših naselij.

Ko danes spremljamo propadanje kozolcev, senikov, čebelnjakov, staj in toliko drugih objektov naše ljudske arhitekture, ko doživljamo nasilne preobrazbe arhitekturnih spomenikov naselij in ob tem poslušamo zatrjevanje o nujnosti teh posledic našega gospodarskega razvoja, se nehote sprašujemo, ali je to res edina in najboljša pot, ali nismo le žrtve prenapete tehnokratske miselnosti, ki sleherni širši in kulturnejši pogled takoj označi z intelektualistično zaplotniško romantiko in provincialno sentimentalnostjo. Ko bi se tako dosledno in slepo ne držali prevzetih dogem, bi verjetno našli možnosti, da bi večji del elementov naše pokrajine lahko še daljšo dobo uporabljali in ohranjevali. Ob drugačnem odnosu do kmetijstva bi našli funkcijo za mnoge objekte, ki stojijo danes prazni in neizkoriščeni, in verjetno bi pri tem z manjšimi sredstvi dosegli večji gospodarski učinek, kot ga dosegamo danes.

Bolje bi lahko izkoristili tudi duhovno dediščino, ki nam jo ti objekti in pokrajina kot celota prinašajo. V študiju situacije, odnosov do terena in okolja, orientacije in grupiranja posameznih objektov, v opazovanju sozvočja gradbenih materialov, konstrukcij, barv in pojavnih oblik naše ljudske arhitekture imamo zakladnico, ki smo jo do danes vse premalo izkoriščali. To, kar občudujemo na spontani ljudski arhitekturi, prilagojenost, pretehtanost in mehko sozvočje med objektom in pokrajino, je plod tisočletne tradicije, kontinuitete izkušenj in neposrednega odnosa stavbenika do materiala in zemlje.

Vsega tega v naših sodobnih stvaritvah ne najdemo. Tudi stavbe, ki jih imamo v tem pogledu za najbolj uspele, so ob poprečni ljudski arhitekturi trde in nedomišljene. Trditve, da sodobni gradbeni materiali, beton, steklo, železo in drugi, nimajo tolikšne izrazne moči kot kamen ali les, ne drži. Dokaz za to so mnoge zgradbe tujih arhitektov, ki se – čeprav so popolnoma sodobno oblikovane – dovršeno skladajo z naravnim okoljem.

Še več se lahko naučimo za naše urbanistične zasnove od subtilnih stavb po naših krajih. To, kar danes svetovna avantgarda arhitektov in urbanistov odkriva kot magični recept za nadaljnji razvoj urbanizma – makro obliko ali grupno obliko – najdemo v miniataturi, zato pa v ideji in obliki nič manj dovršeno, v nešteti

Mlini na Muri in Krki so tipični ostanki predindustrijske civilizacije, ki danes životarijo. Njihova funkcionalna zasnova in primitivne tehnične rešitve so enkratna etnografska vrednost in turistična atrakcija.

Foto: Janez Lajovic 13
Tone Mlakar 14

13
14

Mills at the Mura and Krka rivers are typical remnants of the pre-industrialization civilization and hardly still manage to exist. Their functional conception and primitive technical solution represent a unique ethnographic value and touristic attraction.

skupinah kmečkih domov, gospodarskih poslopij, kozolcev in stanov, ki jih je na naši zemlji v preteklih stoletjih postavila ljudska roka. V vsesplošnem kaosu sodobne urbanistične eksplozije, ki kot veletok lave preplavlja obsežna področja med nekdanjimi mesti, je oblikovalska zasnova – ideja oblike – res odrešujoča. To velja prav tako za nas, kjer se ta proces v malem tudi že pojavlja. Toda namesto da si izposojamo zasnove v ravnih deželah ob izlivu Rena in Temze ali v finskih gozdovih, si jih rajši poiščimo v neznanem bogastvu oblik v naših dolinah, bregovih in alpskih vrtačah. Oblikovne kvalitete in tvorna moč zasnov npr. naših planšarij pomeni vrednost svetovnega merila. Zato bi morali te in pa edinstvene skupine senikov in kozolcev, ki jih razen Slovenije poznajo le še na Norveškem, še posebej študirati, dokumentirati in zavarovati.

Slovenska pokrajina, ki jo nosimo v srcu od rojstva in nam ne pomeni posebnega doživetja, je takšna, kakršno danes doživljamo, še neodkrita turistična zakladnica. Če bi znali to izkoristiti in jo dopolniti še s primerno predstavljenimi arheološkimi spomeniki, z urejenimi kraškimi jamami in oživiljenimi objekti srednjeveške kulture, bi postala Slovenija kot drobno tkivo pod veliko mrežo mednarodnih prometnih poti za vsakogar zanimiva knjiga žive evropske zgodovine.

